

УДК 94:323.27(470)"1917"
355.35(470)"1917"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2023.2.tim.35-60>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 22. 1. 2023.

Прихваћен/Accepted: 13. 7. 2023.

Алексеј ТИМОФЕЈЕВ

Институт за новију историју Србије, Београд
Филозофски факултет Универзитета у Београду
atimofej@f.bg.ac.rs

Улога руске војне елите у Октобарској револуцији 1917.

Апстракт: У раду се на основу необјављене архивске грађе, мемоара и литературе анализира однос официра руског Генералштаба према суноврату Привремене владе А. Ф. Керенског и успону бољшевика на власт који се завршио 25. октобра (7. новембра) 1917. Нова архивска грађа о овој теми налази се у необјављеним мемоарима генерал-лајтнанта В. В. Марушевског, последњег начелника Главне управе Генералштаба руске војске за време Октобарске револуције, који је завршио свој животни пут у емиграцији у Југославији.

Кључне речи: Октобарска револуција 1917, Генералштаб Русије, А. Ф. Керенски, организација државног удара, атентат

У последње време на српском језику је објављено неколико монографија које обрађују теме врховног командовања, руских оружаних снага и ратовања у Русији 1917.¹ Успон југословенске левице у вртлогу руске револуције 1917. већ је привлачио пажњу домаћих научника.² Нијан-

1 Олег Ајрапетов, *Генерали, либерали и предузетници: рад за фронт и за револуцију (1907–1917)*, (Београд: Удружење за друштвену историју [Association for Social History], 2005); Олег Ајрапетов, *Русија 1917: пропаст царства*, (Београд: Clio, 2017).

2 *Октобарска револуција и народи Југославије поводом 50-годишњице Велике октобарске револуције*, Св. 1–10, (Београд: Штампано као рукопис на гештетнеру, 1967); *Зборник радова у част 50. годишњице Велике октобарске револуције*, (Приштина: Друштво историчара СРС за Косово и Метохију, 1967); Драгослав Јанковић, Богумил Храбак, Бернارد Стулли, „50 година Велике октобарске револуције“, *Југословенски историјски часопис* 1–4/1967; Никола Петровић, „Велика октобарска социјалистичка револу-

се погледа званичне Србије на руску револуцију и однос званичних власти Краљевине према Привременој влади 1917. такође су биле у фокусу српских и руских историчара.³ У контексту теме овог чланка могу да буду корисни и други радови који се у неким сегментима дотичу војноисторијске тематике тог периода.⁴

Познато је да су српски дипломате и официри у Русији само посредно долазили у контакт са главним током руске револуције.⁵ Када је „десетак најспособнијих четника” из Српског добровољачког корпуса одлучило да се методом „Црне руке” укључи у револуционарна превирања и елиминише Лењина, неколико његових присталица и антисрпски расположене представнике хрватског националног покрета у Русији (К. Херуца и Л. Туму), које су Срби сумњичили за шпијунажу у корист Централних сила, управо су српске дипломате у јуну 1917. спасиле бољше-

---

ција и стварање југословенске државе“, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 46/1967, 5–20; Милан Весовић, „Октобарска социјалистичка револуција: југословенска библиографија књига и брошура 1945–1966“, *Прилози за историју социјализма* 5/1968; Sava Živanov, *Revolucija u Rusiji 1917. godine: ključna pitanja, osnovni tokovi i socijalni i politički nosioci*, (Beograd: Naučna knjiga, 1988); Никола Б. Поповић, *Србија и царска Русија*, (Београд: Службени лист СРЈ, 1994); Ђорђе Станковић, „Никола Пашић и Октобарска револуција“, *Историја 20. века* 2/2001; Sava Živanov, *Pad ruskog carstva*, (Beograd: Nolit, 2007); Sava Živanov, *Crveni oktobar*, (Beograd: Službeni glasnik, 2012).

3 Никола Б. Поповић, *Србија и руска револуција: 1917–1918*, (Београд: Завод за уџбенике, 2014); *Србија и Руска револуција 1917: нове теме и изазови – тематски зборник радова [Serbia and the Russian Revolution of 1917: new issues and challenges – thematic collection of articles]*, (Београд: Институт за новију историју Србије; Москва: Институт славяноведения РАН, 2017); Алексеј Тимофејев и Милан Пиљак, *Руска револуција 1917. у очима Краљевине Србије*, (Београд; Вишеград: Институт за новију историју Србије; Андрићев институт, Одјелјење за историју, 2017); Ярослав Вишняков, Алексеј Тимофеев, Горан Милорадовић, *На дальних рубежах. Россия и Сербия в годы Первой мировой войны. 1914–1917*, (Москва: МГИМО-Университет, 2018).

4 Милоје Пршић, *Ратник: часопис за војне науке, књижевност и новости (јануар 1879 – март 1941) – тематска библиографија*, (Београд: Медија центар Одбрана, 2017); Зоран Бајин, *Спалајковић: дипломата и контрареволуционар*, (Нови Сад: Прометеј, 2021).

5 Мирослав Спалајковић, Сергеј Лавров, Михаил Челноков, Јован Клисић, *Драма Русије*, (Београд: Друштво словенске узајамности, 1919); Grigorij S. Petrov, *Tragedija Rusije: prolog. Uzroci revolucije 1917. g.*, (Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1922); Радослав Ст. Јовановић, *За што сам и како био и остао у Русији од 1913. до 1923. године: кратки меморандум министру спољних послова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, (Београд: Југославија, 1925).

вичког лидера.⁶ У последњем тренутку емисари српске владе су успели да пронађу атентаторе и да их зауставе.⁷

Касније, у саму Краљевину СХС стигло је више учесника револуционарних догађаја у Русији 1917. године. У оквиру избегличких талаца у југословенску монархију је приспело више истакнутих руских емиграната повезаних с Фебруарском револуцијом, а неки од њих су овде и сахрањени: последњи председник Думе М. В. Родзјанко (1859–1924) и начелник штаба Врховне команде генерал Михаил Алексејев (1857–1918).⁸ Међу истакнутим учесницима револуције који су овде боравили био је и „гробар“ монархије, који је присуствовао абдикацији Николаја II и његовог брата Михаила, В. В. Шуљгин (1878–1976).⁹ У Краљевини СХС је двадесетих година прошлог века живео и познати „есер“ (припадник Социјалистичке револуционарне партије, скраћено „Ес-Ер“ – некомунистичка руска левичарска странка с почетка 20. века) В. И. Лебедев (1883–1956), који је ту основао испоставу либерално-левичарске емигрантске организације Земгор. Он није био само члан терористичке организације есера, већ и бивши политички емигрант, лајтнант француске војске у Првом светском рату, а након Фебруарске револуције саветник војног министра А. Ф. Керенског (1882–1970) и неко време шеф министарства војне морнарице у Привременој влади.¹⁰

6 Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА), фонд 2000, Отдел генерал-квартирмейстера, опись 16, дело 2156, лист 6.

7 Vladimir Koščak, „Prilog za historiju 1917. godine“, *Historijski zbornik* 1–4/1957, 131–136.

8 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану: (1920–1940)*, (Београд: Чигоја штампа, 2006), 522–524; Милана Живановић, *И крст и петокрака. Руски гробни комплекси у Југославији у 20. веку*, (Београд: ИНИС, 2020), 206.

9 Алексеј Арсењев, *Русская эмиграция в Сремских Карловцах*, (Сремски Карловци; Нови Сад: Одбор за подизање споменика генералу П. Н. Врангелу; Културни центар Карловачка уметничка радионица; Музеј града Новог Сада, 2007); Василий Шульгин, *Три столицы*, (Москва: Современник, 1991); *Тюремная одиссея Василия Шульгина: Материалы следственного дела и дела заключённого*, (Москва: Русский путь, 2010).

10 Мирослав Јовановић, „О једној забуни у нашој историографији или ко је В. Лебедев?“, *Зборник Филозофског факултета. Серија А: историјске науке. Књига XVIII. Споменица Радована Самарџића*, (Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду, 1994), 337–354; Алексеј Арсењев, *У излучини Дуная: очерки жизни и деятельности русских в Новом Саду*, (Москва: Русский путь, 1999), 73; Архив Југославије (А), фонд 335, Збирка Војислава Јовановића Марамбоа, фасцикла 20, Писмо Т. Махина, О отварању „Земгора“, уједињења часника руских сеоско-варошких самоуправних тела, 20. новембра 1924.

Све ове фигуре су мање-више познате у историографији, као и њихов живот у Краљевини СХС. Њихов мемоарски опус (ако је такав постојао) представља значајан извор за истраживање руске револуције. Ипак, у Краљевини СХС, Краљевини Југославији, Федеративној Народној Републици Југославији, живео је још један истакнути учесник револуције 1917. који је готово потпуно непознат домаћој научној јавности. Ради се о генерал-лајтнанту Владимиру Владимировичу Марушевском (1874–1951), који је у првој половини 1917. командовао руским јединицама на ратишту у Француској.¹¹ Као признање за своје заслуге, од Француске је у јануару 1917. добио орден Легије части. У августу 1917, уз француску помоћ вратио се у Русију и постао последњи начелник Генералштаба за време Привремене владе. На том положају дочекао је Октобарску револуцију. Након хапшења 20. новембра 1917, био је пуштен уз часну реч да неће учествовати у борби против бољшевика. Побегло је у Шведску и на предлог бивших савезника царске Русије који су припремали интервенцију, отишао је у Архангелск, где је стао на чело јединица Севера, које су се бориле у корист уједињене мисије Антанте против совјетске Москве. У том својству потписао је и уговор са Финском којим је Манерхајму препустио регију Печенга. Ова територија, с богатим налазиштима никла (која су у међуратном периоду користили француски индустријалци), вратила се у састав Совјетске Русије тек након 1944. После завршетка Грађанског рата, В. В. Марушевски је ступио у француску дипломатску службу и живео са својом супругом у избеглиштву у Краљевини СХС/Југославији, уживајући посебан статус француског држављанина који је стекао 1927. Одликован је француском Војном медаљом и Ратним крстом 1914–1918. Написао је познате мемоаре о Грађанском рату, који су објављени у вајмарском Берлину и совјетском Лењинграду скоро у исто време. Активно је подржавао Финску за време совјетско-финског рата 1940, и радио у француском конзулату у Загребу пре Другог светског рата.¹² У току рата наставио је да ради у француском конзулату у НДХ,

11 Юрий Данилов, *Русские отряды на французском и македонском фронтах 1916–1918 гг.: (По материалам архивов французского военного министерства)*, (Париж: Издательство союза офицеров на французском фронте, 1933).

12 Владимир Марушевский, „Год на Севере“, *Белое дело: Летопись Белой борьбы*, 1–3 т., (Берлин: Медный всадник, 1926–1927), Т. 1, 16–60, Т. 2, 21–61, Т. 3, 15–58; Владимир Марушевский, *Белые в Архангельске*, (Ленинград: Прибой – Печатный двор Государственного издательства, 1930); Владимир Марушевский, „Финци – идеална нација“, *Јутарњи лист*, 7. 1. 1940.

који је функционисао поред још 8 посланстава и 19 конзулата.¹³ По доласку партизана у Загреб, показао је своје француско држављанство и наставио рад у француском конзулату све до смрти 1951.

Заоставштина последњег начелника Генералштаба Русије (пре бољшевика) – војног лица бр. 1 под чијом су командом биле војне силе¹⁴ које су стајале на путу Октобарској револуцији – остала је похрањена у његовој личној збирци у Хрватском државном архиву, необјављена све до нашег времена. Осим других личних бележака и докумената, у њој се налази важан спис који до сада није био коришћен ни у домаћој ни у иностраној литератури. Ради се о успоменама на два месеца проведена на положају начелника Генералштаба – септембар–октобар 1917. године – дакле,

13 Bruno Korea Gajski, „Diplomacija Nezavisne Države Hrvatske – akteri i procesi“, *Međunarodne studije* 1–2/2020, 15–37.

14 У царској Русији постојала су бар три врховна органа војне управе: Главни штаб (*Главный штаб*), Главна управа Генералштаба (*Главное управление генерального штаба*) и Врховна команда (*Ставка Верховного главнокомандующего*). Главни штаб представљао је виши орган војно-стратегијске управе оружаних снага Руске царевине. На челу ове институције у току револуције били су: генерал Н. П. Михневич (1911 – 2. 4. 1917), генерал В. Н. Минут (11. 4. 1917 – 9. 5. 1917), генерал А. П. Архангелски (9. 5. 1917 – 8. 12. 1917). Ова институција није имала директан утицај на непосредно деловање и распоред војних јединица. Почетком рата био је формиран орган више полске управе војске и место сталног боравка Врховног команданта оружаних снага Русије на ратишту – Штаб врховног команданта или једноставно Врховна команда, у којој је била концентрисана моћ војне управе. Врховни командант ослањао се у свом раду на начелника штаба Врховне команде. На положају начелника Врховног команданта од 1915. до Фебруарске револуције био је цар Николај II. Уз њега, начелник штаба Врховне команде био је генерал М. В. Алексејев. Након Фебруарске револуције 1917, на овом положају су се ређали генерали М. В. Алексејев (март–мај), А. А. Брусилев (мај–јул), Л. В. Корнилов (јул–август). Након побуне Корнилова, на неколико дана овај положај је поново преузео М. В. Алексејев, којег је сменио А. Ф. Керенски, који је у том тренутку концентрисао у својим рукама положај премијера, војног министра и врховног команданта. Наравно, ова концентрација власти фактички је водила јачању улога заменика и помоћника. Стога је дошло до прерасподеле власти, и од 25. септембра (8. октобра) на положај војног министра дошао је А. И. Верховски као повереник А. Ф. Керенског, али се временом испоставило да је имао присне односе и с бољшевицима. Керенски је задржао звање Врховног команданта, а положај начелника штаба Врховне команде поверио је генералу Н. Н. Духоњину. У јесен 1917. одлучујући значај у војној управи добила је Главна управа Генералштаба (ГУГШ), скраћено – Генералштаб. ГУГШ се бавила оперативно-стратегијским питањима и била је подређена војном министарству као једна од његових структура. Фактички се радило о значајној спони између војног министра и војске. Официра на челу ГУГШ званично су називали „начелником Генералштаба“. У састав ГУГШ улазила је и руска војно-обавештајна служба која је имала висок степен независности, али је ипак била подређена начелнику Генералштаба.

уочи и за време Октобарске револуције.¹⁵ Документ се може датирати на основу податка из текста да се октобарски преврат десио пре више од три деценије – значи, писан је крајем четрдесетих година.¹⁶

У периоду септембар–октобар 1917. министар војни био је генерал А. И. Верховски (1886–1938). У тренутку кад су се одвијале последње припреме за револуцију, он је 19. октобра поднео оставку – наводно јер је инсистирао на томе да Русија више не може да води рат и да морају хитно да се започну преговори о прекиду ратних дејстава. Председник привремене владе Керенски је прихватио ову оставку и Верховски је на девет дана отишао из Петрограда у Финску (док се у главном граду Русије одвијала Октобарска револуција).¹⁷ Узгред треба напоменути да је 1918. А. И. Верховски наставио каријеру у Црвеној армији, био је успешан у њеној војно-дипломатској и наставној служби, мада је завршио живот 1938. године као жртва стаљинистичке репресије. Технички заменик А. И. Верховског током Октобарске револуције био је генерал А. А. Маниковски (1865–1920), који је такође 1918. наставио војну каријеру у Црвеној армији (остаће у њој до погибије у саобраћајној несрећи). У његовом обимном полумемоарском делу се не говори о догађајима из октобра 1917.¹⁸ Друго високо војно лице за време Октобарске револуције, адмирал Д. Н. Вердеревски (1873–1947), министар морнарице у октобру 1917, такође је био заговорник става о неопходности изласка Русије из рата и такође је учествовао у „кохабитацији“ с бољшевицима након револуције, мада је био мање амбициозан и завршио је свој животни пут у емиграцији у Француској после Другог светског рата. Пред крај живота био је један од оснивача просовјетске емигрантске организације у Француској.¹⁹ Мемоарске белешке А. И. Верховског, А. А. Маниковског и Д. Н. Вердеревског о Октобарској револуцији, ако су уопште постојале, нису познате науци. Тим значајнији су подаци који се налазе у старој свесци исписаној руком, у заоставштини коју је снаха покојног В. В. Марушевског предала Хрватском државном архиву у Загребу. Фактички се ради о

15 ХДА (Хрватски државни архив), ф. 810, Марушевски Владимир, фасц. I, св. Два месеца на посту Началника Генералног Штаба (сентябрь-октябрь 1917).

16 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 103.

17 Александр Верховский, *Россия на Голгофе: (из походного дневника 1914 — 1918 гг.)*, (Москва: ГПИБ России, 2014), 175–181.

18 Алексей Маниковский, *Боевое снабжение русской армии в мировую войну*, (Москва: Государственное военное издательство, 1937).

19 Роман Гуль, *Я унес Россию. Том III. Россия в Америке*, (Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2019), 77–80.

сећањима најистакнутије војне личности у Петрограду на догађаје уочи и за време Октобарске револуције.

Генерал В. В. Марушевски кренуо је из Француске 5/18. августа 1917, и преко Лондона, Абердина, Бергена, Стокхолма и Виборга стигао у Петроград у другој половини августа – уочи Корниловљеве побуне 28. августа (10. септембра) 1917. Чини се да у мемоарима није увек успевао да буде објективан према догађајима и искушењима из тих недеља. На пример, то се огледа у начину на који је описао сукоб две стране, Л. Г. Корнилова и А. Ф. Керенског: „С једне стране популарни и од свих признати и поштовани херој Корнилов, с друге стране, ништавило, адвокатић, полувитског порекла, који је умислио да је Робеспјер и диктатор“.²⁰ Свој долазак на чело Генералштаба повезао је са спонтаним предлогом новопостављеног министра А. И. Верховског, који је у том тренутку имао само 30 година – зато га Марушевски, с навршене 43 у тренутку постављења, у мемоарима назива „револуционарним клинцем“. Покушао је и да умањи значај свог положаја, тврдећи да је наводно имао много мању важност од положаја начелника штаба Врховне команде, генерала Н. Н. Духоњина, прећуткујући притом чињеницу да се та установа бавила војним питањима ван Петрограда, услед чега је још мање могла да утиче на револуционарне промене 1917.²¹ Под командом начелника Генералштаба су се налазиле управе следећих ресора: организација трупа, обавештајна и контраобавештајна служба, цензура, евакуација, мобилизација и демобилизација, ратни заробљеници, топографија, везе са страним војним мисијама. Дакле, имао је у рукама информативно-безбедносни војни систем, у тренутку кад је екстремна левица почела да припрема преврат и уклањање Привремене владе. Дошао је на положај 12. септембра 1917. и од тог тренутка сносио је одговорност за ствари које је тешко могао да реши у условима анархије и хаоса.

Од 13. априла 1917, помоћник начелника Генералштаба (ово је званична титула, а фактички је вршио функцију заменика) и генерал-квартирмајстер (који је надзирао и војно-обавештајни рад) био је генерал Н. М. Потапов (1871–1946).²² Будући начелник војног одсека ЧК (од 1918. го-

20 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 45–46.

21 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 61–66.

22 Андрей Ганин, „К вопросу о датировке смерти русского военного агента в Черногории генерала Н. М. Потапова“, *Славянский альманах* 1–2/2017; Андрей Ганин, „Опасаясь, что меня, как бывшего царского офицера, будут считать ‘примазавшимся’ к партии. Партийность бывших офицеров Генерального штаба“, *Военно-исторический журнал* 6/2011; Василий Каширин, *Дозорные на Балканах: Русская военная раз-*

дине) и члан Војне организације бољшевика, М. С. Кедров (1878–1941), поменуо је да се у јулу 1917. Потапов ставио на располагање Војној организацији бољшевика, за коју је почео да ради од тог времена.²³ Наравно, Марушевски је у мемоарима описао свог помоћника у најнегативнијим цртама. Подвукао је да је већ знао о везама Потапова с бољшевицима, јер је Потаповљев рођени брат био код бољшевика и због тога био хапшен у јуну 1917, па потом пуштен на слободу само због притиска високо рангираног брата који је после Октобарске револуције за кратко дошао на чело Генералштаба.²⁴ И непосредни начелник управе за обавештајни рад, генерал П. Ф. Рјабиков (1875–1932), којег Марушевски успут помиње у мемоарима, такође је неко време наставио службу код бољшевика и напустио их тек у пролеће 1918.²⁵

Стање руске војске у септембру 1917. било је тужно. Петроград је био препун резервиста гарде, а у околини града, у Црвеном Селу, налазиле су се десетине хиљада резервиста линијских јединица. Није било довољно официра, а они који су били с војском нису желели да ратују и били су заплуснути разноврсном левичарском агитацијом. Оваква ситуација, која је завладала већ 1916. (док су фронтске јединице вапиле за допуном), представљала је претњу по ред у главном граду и била је основни резервоар људства за револуцију коју је В. В. Марушевски називао „Мартовском“ (крстећи тако по новом календару Фебруарску револуцију, коју је дочекао у Француској). Иако на високом положају, генерал Марушевски више није могао да утиче на ситуацију. По његовим речима, „револуција му се таласала под прозорима“ (ГУГШ и нови службени стан начелника Генералштаба налазили су се на Дворском тргу, преко пута Зимског дворца). Једини потез који је успео да предузме било је оснивање Подофицирске школе, за формирање резерве лојалних војника. За њен рад успео је да добије и за то време значајни износ од милион рубаља. Упркос девалвацији валуте, овај износ био је значајан за издржавање неколико стотина људи. Иначе је инфлација од јануара до септембра 1917. уништила око 50% вредности рубље, док је у октобру та вредност

ведка в странах Балканского полуострова накануне и в годы Первой мировой войны, (Москва: ВИКМО-М, 2014).

23 *От Февраля к Октябрю. Из анкет участников Великой Октябрьской социалистической революции. Сборник*, (Москва: Госполитиздат, 1957), 174.

24 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 74.

25 Павел Рябиков, „В главном управлении Генерального штаба после революции (воспоминания начальника разведывательного отдела)“, *ГРУ: дела и люди*, (Москва; Санкт-Петербург: ОЛМА-Пресс-Нева, 2003), 545–553.

пала још 25%.²⁶ Марушевски је формирао и штаб Подофицирске школе с неким младим потпуковником Б. на челу.²⁷ Ипак, страхујући од большевичке пропаганде, генерал ову установу није сместио у Петроград него у варошицу Тихвин (182 km од Петрограда). Ова удаљеност и повезаност са градом једино железницом (начин кретања који је био веома подложен спољној контроли, што је показало и само свргавање Николаја II),²⁸ чинили су формирање ове групе лојалних војника бескорисним за решавање евентуалних политичких проблема у престоници. Уосталом, више није ни било времена за стварање таквих јединица. Крале су се војне залихе, дезертери су бежали кућама, не само у вагонима већ и на њиховим крововима, војска се претворила у гомилу. Бесмислени пројекти који су били зацртани још пре марта 1917. водили су се само на папирима, али су били мртви: пристигле огромне залихе ратног материјала у Шведској, потребне реформе железничког саобраћаја, очекивано пребацивање централне управе из Петрограда у Москву, неопходно формирање нових дивизија, безбројни планови руске војне управе у Цариграду итд...

Уосталом, много већи значај имала је комуникација с војним мисијама Француске и Енглеске, које су у том периоду, уз друга страна посланства, биле једини извор легитимности Привремене владе, што им је давало невероватну моћ и утицај. Још пре постављења за начелника Генералштаба, В. В. Марушевски се сусретао са шефом француске војне мисије у Русији у периоду 1917–1918, генералом А. А. Ниселом (1866–1955), као и с његовим претходником, генералом М. Жаненом (1862–1942).²⁹ Последњег је добро познавао још из периода стажирања у царској Николајевској академији 1910–1911, када је Марушевски радио тамо као наставник. Чак је био добар пријатељ са Жаненом, који је касније одиграо кобну улогу у судбини белогардејског покрета у Си-

26 *Экономическое положение накануне Великой Октябрьской социалистической революции. Март-октябрь 1917 г. Часть 2: Документы и материалы*, (Москва; Ленинград: Институт истории АН СССР, Главное архивное управление, Центральный государственный исторический архив СССР в Ленинграде, 1957), 391; *Статистический сборник за 1913–1917 гг. Выпуск 2.*, (Москва: Центральное статистическое управление по отдельным периодическим изданиям, 1922), 96.

27 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 89.

28 Эдуард Кригер-Войновский, *Записки инженера. Воспоминания, впечатления, мысли о революции*, (Москва: Русский путь, 1999); Александр Бубликов, *Русская революция (ее начало, арест царя, перспективы). Впечатления и мысли очевидца и участника*, (Нью-Йорк: б. и., 1918).

29 Maurice Janin, *En mission dans la Russie en guerre (1916–1917): Le journal inédit du général Janin*, (Paris: L'Harmattan, 2015).

биру. Жанен је, на име, организовао устанак против А. В. Колчака,³⁰ последњег шефа руског Генералштаба, који је за његов укус био превише десничарски оријентисан и близак Енглезима.³¹ Уосталом, А. А. Нисел је био у још већој мери левичар него његов претходник.³² Био је врло близак с терористом Борисом Савинковим, који је у августу 1917. сарађивао с Керенским и чак неко време био на челу војног гарнизона Петрограда.³³ Састанак са француским генералима одржан је у тренутку када је постављење В. В. Марушевског на високи положај већ било у току, и радило се о некој врсти „прелиминарне процене“ од стране француске војне мисије. Марушевски у мемоарима истиче да је отворено износио свој став да се „природио француској војсци“ током предратних и ратних контаката. Марушевском је чак било непријатно да присуствује радном доручку министра Верховског и Нисела у француској амбасади, будући да је Верховски већ знао „да се воде припреме за примирје и започео је своју игру са бољшевицима“. Марушевски се у комуникацији с војним министром потпуно прилагођавао не само својим интересима, већ и „плановима својих француских пријатеља“.³⁴

Насупрот овим чврстим неформалним везама са француском мисијом, односи с енглеском мисијом били су сасвим хладни. Њеног шефа А. Нокса (1870–1964),³⁵ који је вршио своју функцију још за време цара, последњи начелник руског генералштаба је описивао с таквом хладноћом као да овај није био савезник, што наводи да посумњамо да га је са Француском везивала не само симпатија, већ и дубље везе. Ривалство (на ивици непријатељства) између енглеске и француске обавештајне службе у Русији било је веома оштро, и након Фебруарске револуције

30 Peter Fleming, *The Fate of Admiral Kolchak*, (New York: Harcourt, Brace and World, 1963); Андрей Квакин, *Окрест Колчака: документы и материалы*, (Москва: Аграф, 2007), 222–223.

31 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 91–92.

32 Henri Albert Niessel, *Le triomphe des Bolchéviks et la paix de Brest-Litovsk: Souvenirs 1917–1918*, (Paris: Plon, 1940).

33 Karol Wędziągowski, *Boris Savinkov: Portrait of a Terrorist*, (Twickenham, Kingston Press, 1988); Richard Spence, *Boris Savinkov: Renegade on the Left*, (New York: Columbia University Press, 1991).

34 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 96–97.

35 Alfred Knox, *With the Russian Army 1914–1917: Being Chiefly Extracts from the Diary of a Military Attaché. V. 1–2.*, (London: Hutchinson & Company, 1921).

прелило се у анимозитет између руских политичара који су били повезани с једном или другом амбасадом.³⁶

Али одвијала се и друга шпијунска афера – Марушевски је тврдио да су бољшевички лидери били на сталној и отвореној телеграфској вези с Берлином. Наводно је руска контраобавештајна служба достављала копије ових телеграма, али начелник Генералштаба није могао да уради ништа по том политичком питању.³⁷ Штавише, заштиту бољшевицима, како наводи Марушевски, пружао је министар војни А. И. Верховски, који је за узврат имао директан утицај на левичарску штампу. Ову своју моћ министар је показао када је лако зауставио критиковање Марушевског у бољшевичким листовима. Помоћници министра Г. А. Јакубович (1880–1926) и Г. Н. Туманов-Тумањан (1880–1917) отворено су говорили о томе да све неизбежно иде према преврату и да ће постојећи режим бити ускоро збачен. О чврстим везама Верховског с бољшевицима уочи револуције сведочи више извора – и сам Лењин је тумачио његову смелу као притисак и непосредни повод за револуцију.³⁸ Још трагичније Марушевски описује начелника штаба Врховне команде генерала Н. Н. Духоњина (1876–1917), кога назива „такозваним“ начелником (с обзиром на његов капацитет и могућности).³⁹

Бољшевици су очигледно већ у том периоду пажљиво пратили понашање војске, ослањајући се на више истакнутих официра у војној врхушки. Тако је дошло до авантуре генерала С. И. Одинцова (1874–1920), који је након Октобарске револуције служио бољшевицима (све до краја Грађанског рата).⁴⁰ Будући да је био стари предратни пријатељ В. В. Марушевског, обратио му се директно, без обзира на разлику у положајима. Од 16. априла 1917. генерал-мајор С. И. Одинцов био је на челу 3. Кавкаске козачко-коњичке дивизије, формиране од кубанских и терских козака и појачаних горштаким добровољцима (Осетинцима и Дагестанцима). Понудио је пријатељу да уведе своју јединицу у Петроград и да растера Совјет радничких и војничких депутата. Марушевски је ово назвао „детињастом наивом“, јер је снага Совјета у том тренутку била у „банда-

36 Олег Соловьев, „Революция глазами Второго бюро (донесения сотрудников французской разведки капитана де Малейси и генерала Нисселя)”, *Свободная мысль* 9/1997.

37 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 99–100.

38 Владимир Ленин, „Письмо членам ЦК РСДРП(б) 24 октября 1917 г.“, *Полное собрание сочинений*, Том 34, (Москва: Госполитиздат, 1969), 435.

39 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 99–101.

40 Михаил Бонч-Бруевич, *Вся власть Советам: Воспоминания*, (Москва: Военное издательство, 1957), 206–220.

ма Црвене армије“ и „прожетим револуцијом бројним пуковима гарнизона“. Индикативно је што Марушевски није замолио свог пријатеља да се бори против Совјета, већ да их контактира, да успостави с њима везе, што ће касније помоћи самом В. В. Марушевском. Већ су 24. октобра 1917. (односно дан пре Октобарске револуције) начелник Генералштаба В. В. Марушевски и његово окружење сматрали да је политички преврат неизбежан. Назнаку ове неизбежности видео је, као и Лењин, у одласку А. И. Верховског из Петрограда. Ујутро 24. октобра, необавештени начелник Генералштаба се изненадио кад је кроз прозор угледао женски добровољачки батаљон, који је Привремена влада позвала да чува владину резиденцију – Зимски дворца.⁴¹ Хронологија догађаја 25. октобра (7. новембра) 1917. добро је позната.⁴²

Према наводима В. В. Марушевског, одбрана града и Владе била је у рукама Штаба војног округа на чијем челу је у том периоду био „Јерменчић“ (према речима Марушевског) Акоп Баградуни (1879–1943).⁴³ Међутим, њега је више занимала судбина његове родне Јерменије, јер је августа 1917. стао и на чело Јерменског војног комитета и био изабран за јерменског војног комесара приликом формирања Јерменског армијског корпуса.⁴⁴ Цивилну одбрану Петрограда надгледао је и организовао министар заштите социјално угроженог становништва лекар Н. М. Кишкин (1964–1930) – он се тиме бавио уместо видно нервно потресеног А. Ф. Керенског, који је био уплашен бурним развојем догађаја.

У својим мемоарима, генерал Марушевски бележи сећања на дан револуционарног преврата. Ујутро 25. октобра 1917, у зграду Генералштаба стигло је 17 јункера (каплара), док је неколико стотина њих држало одбрану Зимског дворца. Да се ближио устанак био је јасно, с обзиром на то да је био подигнут Дворски мост преко реке Неве, који је скоро увек био спуштен преко дана. На тај начин бољшевици су успели да изолирају центар града и да омогуће да у централни део уђе њима лојална крстарица „Аурора“. Око 16 сати зачуло се активно пушкарање из централне телефонске станице у улици Морскаја, одакле је јављено у Генералштаб да су зграду заузели војници и морнари, али везе нису биле прекинуте. Истовремено је и у Управу војног саобраћаја и железница упала гомила људи и заузела зграду. Начелник Генералштаба изашао је на централну

41 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 103.

42 Рид Џон, *Десет дана који су потресли свет*, (Београд: Култура, 1952).

43 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 104.

44 Грант Аветисян, „Генерал Акоп Баградуни (1879–1943)“, *Армянский вестник* 1–2/1999.

градску улицу – Невски проспект, видео узбуђену гомилу и схватио да је ствар изгубљена. Вратио се у зграду Генералштаба и распустио 17 младих јункера, који нису могли да пруже никакав отпор већ само да погину у случају да маса упадне у зграду. Пао је мрак и у празној згради се чуо телефонски позив. Дрхтавим гласом, помоћник војног министра Г. А. Јакубович се распитивао за околности и дешавања. Тражио је другог помоћника министра – Г. Н. Туманова, што је у исто време преко телефона чинила и Тумановљева супруга. Још нису знали да је Туманов пао у руке разуларене руље, да је убијен и бачен у реку Мојку. У 19 сати увече, начелник Генералштаба, генерал В. В. Марушевски је заједно са својом супругом, шураком и његовом супругом вечерао у свом службеном стану, испред великих прозора с погледом на Зимски дворцац. У том тренутку, отварањем митраљеске и пушчане ватре почео је јуриш на дворцац. Изнад кровова зграде зачула су се и три артиљеријска хица са крстарице „Аурора“. Пуцњава напољу је врло брзо престала и сви у стану Марушевских су отишли на спавање. Кад су се у 3 сата после поноћи пробудили, расвета Зимског дворца је сијала, Дворски трг између Генералштаба и дворца био је празан. Министри привремене владе су били отерани у Петропавловску тврђаву. Следећег дана, на тргу су људи по багателним ценама куповали и продавали ствари које су биле опљачкане током заузимања Зимског дворца. Најтужнија је била судбина младих жена-добровољаца које су покушале да заштите Привремену владу и потом биле насилно одведене у војничке касарне. Пљачка огромног винског подрума у бившем царском дворцу претворила је део трга у место за пузање и излежавање пијаних учесника јуриша. Војничке команде које је требало да регулишу овај неред само су повећавале број алкохолисаних изгредника. На крају, ватрогасне екипе су из шмркова залиле подруме водом, одакле су касније износили лешеве пијанаца који су се удавили јер нису хтели или нису могли да изађу.⁴⁵ Овај приказ догађаја је далеко од било какве идеализације, али је зато сличан онима које дају други извори ненаклоњени бољшевицима.⁴⁶

Према наводима В. В. Марушевског, наредног јутра, после револуције, први га је посетио генерал М. В. Алексејев, бивши начелник штаба Врховне команде. Њему је судбина доделила да буде на челу штаба Врховне команде у два круцијална момента 1917. године – први пут

45 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 106–112.

46 Сергей Мельгунов, *Как большевики захватили власть. 'Золотой немецкий ключ' к большевистской революции*, (Москва: Айрис-пресс, 2007).

приликом абдикације Николаја II, и други пут током гушења побуне генерала Л. Г. Корнилова.⁴⁷ Без обзира на одлучујућу улогу коју је одиграо у овим догађајима, није постао никакав политички ауторитет. Он је јутро после Октобарске револуције свратио код начелника Генералштаба и „у општим цртама описао план формирања официрских јединица“, које су касније постале језгро Беле гарде. Генерал В. В. Марушевски га је примио с великим поштовањем, обећавао је подршку, али и истакао своју потпуну немоћ.

Тек увече после 19 сати 26. октобра (8. новембра), у стан начелника Генералштаба је упала група морнара. Предводио их је бивши официр Генералштаба В. Ф. Маврос-Дексе (1879–1942), који је шапнуо Марушевском да му не прети никаква опасност.⁴⁸ Начелник Генералштаба остао је у кућном притвору један дан. Чим је стража од 12 морнара отишла, В. В. Марушевски, оставивши своју жену саму да се бави својом судбином и да се крије по граду, покушао је да се сакрије у згради обавештајне управе код генерала П. Ф. Рјабикова у улици Гороховаја, да би потом одатле у цивилној одећи побегао у француску војну мисију. Француски официри су сакрили генерала који им је био од користи, и то у свој тајни стан у близини улице Таврическа, код Смољног института, где се налазио штаб большевика. Тек кад је његова жена сазнала да је в. д. војног министра генерал Мониковски добио из Смољног обећање да начелник Генералштаба може да настави свој рад, Марушевски је изашао из скровишта и отишао код Мониковског, који га је обавестио да они морају да наставе рад под условима потпуне „аполитичности“.⁴⁹

Ускоро је код њега свратио и Н. В. Криленко (1885–1938), члан колективног војног Комитета-тријумвирата који су большевици формирали уместо функције Врховног војног команданта.⁵⁰ Био је обучен у теренску подофицирску униформу, а из џепова су му вирила два револвера.⁵¹ Долазио је и нови министар војни – „народни комесар за војне послове“ Н. И. Подвојски⁵² (1880–1948), да тражи помоћ око припрема за демобили-

47 Сергей Куликов, *Бюрократическая элита Российской империи накануне падения старого порядка (1914–1917)*, (Рязань: Трибунский, 2004), 318–331.

48 https://www.geni.com/people/Владимир_Федорович_Маврос-Дэксе (датум приступа 16. 1. 2023).

49 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 114–120.

50 Евгений Симонов, *Человек многих вершин: Николай Васильевич Крыленко. (1885–1938)*, (Москва: Фискультура и спорт, 1969).

51 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 121–120.

52 Николай Степанов, *Подвожский*, (Москва: Молодая гвардия, 1989).

зацију, која је била започета још пре Октобарске револуције. Како Марушевски наводи, припреме за сепаратни мир ишле су пуном паром. У току новембра 1917. у Петрограду су се појавили први представници Немачке. Истовремено, у главном граду Русије су се одвијале припреме за изборе за Уставотворни парламент. У Генералштабу су наступали представници различитих партија (умерених либерала – кадета, и екстремних левичара – есера).⁵³

У преломним данима новембра 1917, у Генералштаб је дошао и енглески војни представник, генерал Нокс. Он је говорио неформално у име енглеског посланика Џ. Бјукенена (1854–1924). Британски дипломата је 8/21. новембра 1917. касно ноћу примио ноту од Л. Б. Троцког, којом је био обавештен о формирању нове руске владе и проглашењу примирја с Немцима.⁵⁴ Енглески посланик, користећи британског војног аташеа као поверљивог заступника у преговорима, понудио је начелнику руског Генералштаба вртоглаву суму од 13 милиона златних рубаља за ликвидацију Л. Б. Троцког.⁵⁵ У том периоду ово је био износ од око 600–800 хиљада америчких долара.⁵⁶ Бјукенен и Нокс су на тај начин желели, како су се изразили, да „спасу рат“ (односно да задрже Русију у рату како би олакшали победу Антанте). Марушевски је дипломатски одбио организацију овог атентата – препоручио је да се по том питању обратe старом терористи Н. А. Морозову (1854–1946), који је за своју делатност већ одробијао скоро три деценије.⁵⁷ Наравно, ово је изгледало веома необудљиво и начелник Генералштаба је послао свог помоћника, пуковника Н. Л. Голејевског (бившег царског војног аташеа у САД), код Џ. Бјукенена, да се извини у име свог шефа који је одбио да учествује у авантури. У ово време код начелника Генералштаба је дошао и амерички представник, с истим задатком – да га мотивише да нешто предузме како би Русија остала у рату против Немачке. Начелник Генералштаба је саветовао да се притисак на нову владу испољи блокадом испорука које су из САД ишле за Владивосток. Током преговора са совјетском владом, америчке дипломате су обавестиле саговорнике о овом предлогу, што је компромитова-

53 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 123, 125, 126.

54 George Buchanan, *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories. II volumes*, (London: Cassell & Co., 1923), 223.

55 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 128–130.

56 Један амерички долар 1917. вредео је као 23 америчка долара 2023. *Inflation Calculator*, <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1917> (датум приступа 16. 1. 2023).

57 Николай Морозов, *Террористическая борьба*, (London: Русская типография, 1880); Николай Морозов, *Повести моей жизни. Том 1–2*, (Москва: АН СССР, 1947).

ло В. В. Марушевског. Стога се Марушевски радо сећао само француских официра и дипломата, поздрављајући чак и долазак њихових социјалиста на преговоре с бољшевицима.⁵⁸

Покушај енглеског амбасадора и војног изасланика да организују војни преврат и убиство народног комесара иностраних послова Совјетске Русије, о којем је писао В. В. Марушевски, веома је интересантан. Познато је да су пре Фебруарске револуције енглеске дипломате учествовале на „консултацијама“ политичара. То су примећивали и српски дипломатски представници, који су били добро упућени у проблеме свог великог православног савезника.⁵⁹ Наравно, о овој улози енглеских дипломата у заверама против бољшевичке власти од почетка 1918. године (од потписивања Брест-Литовска), о заверама Бриса Локарта (1887–1970) и Сиднеја Рејлија (1873–1925) већ се писало.⁶⁰ Међутим, индиције да су „завера посланика“ против Совјета и посланичко учешће у покушајима збацивања бољшевика с власти почели већ у новембру 1917. – то представља једну од значајнијих информација из мемоара генерала В. В. Марушевског.

Последњи предбољшевички начелник Генералштаба био је смењен након званичног почетка преговора с Немцима 12/25. новембра 1917. Смена се одиграла после аудијенције код Л. Б. Троцког у Смољном институту. Троцком је изричито рекао да неће сам ићи, нити ће одобрити да неко од његових официра отпутује у Брест-Литовск на преговоре. Мотивација за ово одбијање, како је записао у својим мемоарима, био је став да је недопустиво „кршење светих обавеза Русије пред савезницима“. Марушевски је следећег дана био смењен и утамничен у Смољном институту.⁶¹ Његов иследник је био П. А. Красиков (1870–1939), председник Војно-истражне комисије за борбу против контрареволуције и спекулације при Војно-револуционарном комитету Петроградског совјета.⁶² Из истражног притвора у Смољном институту био је пребачен у затвор „Крести“, где је остао до почетка децембра. У затвору је срео бившег министра уну-

58 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 130–131.

59 Алексеј Тимофејев, Милан Пиљак, *Руска револуција 1917. у очима Краљевине Србије*, (Београд; Вишеград: Институт за новију историју Србије; Андрићев институт, Одељење за историју, 2017), 27–48.

60 Анатолий Игнатъев, *Русско-английские отношения накануне Октябрьской революции (февраль-октябрь 1917 г.)*, (Москва: Наука, 1966); Евгений Сергеев, *Большевики и англичане. Советско-британские отношения, 1918–1924 гг.: от интервенции к признанию*, (Санкт-Петербург: Наука, 2019).

61 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 132–136.

62 Владимир Буданин, *Кому вершить суд: Повесть о Петре Красикове*, (Москва: Политиздат, 1975).

трашњих послова А. Н. Хвостова (1872–1918) и његовог заменика С. П. Бељеског (1873–1918), бившег војног министра генерала М. А. Бељајева (1864–1918), бившег команданта 5. армије В. Г. Болдирева, бившег команданта Северног фронта генерала В. А. Черемисова (1871 – после 1937). Сви његови „сапатници“ из затворских дана изгубили су животе у бољшевичом терору 1918, уколико нису пристали да ступе у Црвену армију или уколико нису стигли да напусте земљу. Марушевски је био пуштен из затвора и након неколико дана боравка у приватном стану одлучио је да напусти Петроград. То му је препоручио и шеф француске војне мисије, генерал Нисел. Пуштен уз часну реч да неће учествовати у борби против бољшевика, В. В. Марушевски је побегао из Петрограда у Финску 13/26. децембра 1917.⁶³ Тиме је започело ново поглавље у његовом животу – руковођење трупама белогардејаца у Грађанском рату, у садејству са страном интервенцијом коју је и сам називао окупацијом.⁶⁴

До 1991. године улога генералштабних официра у извршењу Октобарског преврата била је мало истражена.⁶⁵ У 21. веку В. Камински је уочио да су бољшевици одмах после револуције издвајали генералштабне офицере из укупне официрске масе, као и да је репресивна „демократизација војске“ заобишла офицере Генералштаба.⁶⁶ Водећи савремени истраживач руског генералштаба, А. В. Ганин⁶⁷ сматра да је након побуне генерала Л. Г. Корнилова дошло до раскола у редовима официра Генералштаба. Део њих, на челу са А. И. Верховским, сматрао је да су присталице Л. Г. Корнилова морале да одговарају. Схватили су да у околностима потпуне деградације дисциплине и расула војске наставак рата није одговарао интересима Русије, и да је што хитније склапање мира представљало једини спас. Андреј Ганин сматра да је у поређењу са Фебруарском револуцијом, „бољшевички преврат био први већи војно-политички догађај из 1917, који је за разлику од Фебруарске револуције и удара Корнилова прошао без учешћа официра Генералштаба... само поједини официри су

63 ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Два месеца..., 140; ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Бегство..., 1; ХДА, ф. 810, фасц. I, св. Начало анархији... децембар 1917, 1.

64 Владимир Марушевский, „Год на Севере“, *Белое дело: Летопись Белой борьбы*, 1–3 т., (Берлин: Медный всадник, 1926–1927), Т. 1, 16–60, Т. 2, 21–61, Т. 3, 15–58

65 Матвей Захаров, *Генеральный штаб в предвоенные годы*, (Москва: Воениздат, 1989), 5.

66 Валерий Каминский, *Некоторые особенности политики большевиков по отношению к „лицам Генштаба“ (конец 1917–1918 гг.)*, (Санкт-Петербург: Нестор 2000), 7.

67 Андрей Ганин, *Корпус офицеров Генерального штаба в годы Гражданской войны 1917–1922 гг.: Справочные материалы*, (Москва: Русский путь, 2009).

одобравали преврат, јер је најзад требало да буде збачена мрска Привремена влада⁶⁸. У том смислу он дели ставове професора М. Мајзеља.⁶⁹ За разлику од учешћа генералштабних официра у Фебруарској револуцији, теорије о улози официра Генералштаба у Октобарској револуцији подржавали су до сада само аутори-аматери.⁷⁰ Рукопис мемоара последњег предбољшевичког начелника руског Генералштаба омогућава нам да претпоставимо да је и овај непосредни учесник догађаја сматрао да је део високопозиционираних руских официра пружао помоћ бољшевицима пре 25. октобра 1917.⁷¹

Већ априла 1917. Енглеска и Француска су започеле с активним ширењем на подручје Европе, Балкана, Блиског и Далеког истока, као и с планирањем послератног уређења тих територија, и то без договора с руским дипломатама. Обећања савезника о територијалним проширењима Русије показала су се као неостварива, а сама империја почела је да се распада (сепаратизам је клијао не само у Финској, Пољској и Јерменији, већ и у огњишту настанка руске раносредњовековне државе – на обалама Дњепра). Ове процесе активно је подржавала Привремена влада, а њу у томе савезници. Са становишта државних интереса, није било разлога за наставак рата („у име Руске империје”). Етничке руске територије у том тренутку нису биле под немачком окупацијом (почетком 1917. под немачком окупацијом биле су Пољска, Летонија, западна Украјина и западна Белорусија), а војска је већ била у револуционарном расулу које се свакодневно увећавало. Са становишта националних интереса такође није било разлога за рат („у име јединства руског народа”).⁷² Стога није ни чудно што значајан број руских официра Генералштаба, с далековидим

68 Андрей Ганин, „Мы ещё на несколько шагов приблизились к бездне...? Генштабисты между корниловским выступлением и октябрьским переворотом 1917 года“, *Вестник РГНФ* 2/2014, 37.

69 Matitahu Mayzel, *Generals and Revolutionaries. The Russian General Staff During the Revolution: A Study in the Transformation of Military Elite. Studien zur Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung Bd. 19*, (Osnabruck: Biblio-Verlag, 1979), 173.

70 Олег Стрижак, *И приснился мне сон, что Октябрьский переворот делали русские генералы*, (Санкт-Петербург: Борей-Арт, 2007).

71 Ярослав Вишняков, Алексей Тимофеев, Горан Милорадович, *На дальних рубежах. Россия и Сербия в годы Первой мировой войны. 1914–1917*, (Москва: МГИМО-Университет, 2018), 18, 286.

72 Алексеј Тимофејев, „Велика руска револуција дала је велика зла: Разочарење српске елите у Привремену владу и револуционарну Русију у пролеће–лето 1917.“, *Русија/СССР и државност Србије/Југославије*, (Београд; Москва: Историјски институт; Институт за славистику Руске академије наука, 2018), 257.

логичким размишљањем, аналитичком моћи и без обавеза према страним амбасадама, није више имао разлога да брани А. Ф. Керенског и „свету обавезу пред савезницима“. Овакво расположење је увелико допринело успешном доласку бољшевика на власт 25. октобра / 7. новембра 1917.

Резиме

Историографија Октобарске револуције је безгранична. Српска и југословенска визија револуције, као и појава југословенске левице у вртлогу руске револуције 1917. године, већ су биле предмет бројних студија у домаћој историографији. Међутим, и у српској и руској, али и у светској историографији, улози руске војне елите – официра Генералштаба – у догађајима који су претходили успешном завршетку Октобарске револуције посвећивана је мала пажња.

У Краљевину СХС стигао је један број истакнутих руских емиграната повезаних са Фебруарском револуцијом, а неки су овде и сахрањени: М. В. Родзјанко, М. В. Алексејев, В. В. Шуљгин, В. И. Лебедев. Све ове личности су мање-више познате у историографији, као и њихов живот у Краљевини СХС. Њихов мемоарски опус (ако је такав постојао) представља значајан извор за истраживање Руске револуције. Међутим, у Краљевини СХС, Краљевини Југославији и Федеративној Народној Републици Југославији живео је још један истакнути учесник револуције 1917, који је готово потпуно непознат домаћој научној јавности. То је био генерал-потпуковник В. В. Марушевски (1874–1951), последњи начелник Генералштаба Русије, у периоду од септембра до новембра 1917. Његови необјављени мемоари чувају се у Хрватском државном архиву у Загребу.

Овај нови извор говори о томе да је део војне елите Русије активно помагао бољшевицима уочи Октобарске револуције. Марушевски је у том контексту помињао последњег војног министра А. И. Верховског, начелника војне обавештајне службе Н. М. Потапова и друге. Политика француске и британске мисије пре и после пада А. Ф. Керенског такође се сводила на активно мешање у руску унутрашњу политику. Британски посланик у Русији, Џ. Бјукенен, понудио је начелнику руског генералштаба вртоглаву суму од 13 милиона златних рубаља – за ликвидацију Л. Б. Троцког. Као посредника у овим преговорима амбасадор је користио британског војног аташеа, генерал-мајора А. Нокса. У исто време, у току је била још једна шпијунска афера. Генерал В. В. Марушевски је тврдио да су вође бољшевика биле у сталној и отвореној телеграфској комуникацији с Берлином. Наводно му је руска контраобавештајна служба доста-

вила копије тих телеграма, али начелник Генералштаба није могао ништа да уради по том чисто политичком питању.

Генералштабни официри су након априла 1917. назрели неизбежност промена, које ће имати катастрофалне последице. Руско царство је почело да се распада. Те процесе је убржавала Привремена влада својим активним залагањем за наставак рата у корист савезника, који су натерали Русију да се одрекне било каквих анексија и контрибуција као бенефита рата. Етничке руске територије у то време нису биле под немачком окупацијом. Зато и није било разлога да се рат настави, нити „у име Руског царства“ нити „у име јединства руског народа“. Стога није ни чудно што значајан број руских генералштабних официра, с далековидим логичким размишљањем, аналитичком моћи и без обавеза према страним амбасадама, није више имао разлога да брани А. Ф. Керенског и „свету обавезу пред савезницима“, не зазирући притом од сарадње с оном страном која је обећавала окончање обесмишљене фронтоске кланице – с бољшевицима.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije. Fond 335, Zbirka Vojislava Jovanovića Maramboa.
- Hrvatski državni arhiv. Fond 810, Maruševski Vladimir.
- Rossijskij gosudarstvennyj voenno-istoricheskij arhiv. Fond 2000, Otdel general-kvartirmejstera.
- Ajrapetov, Oleg. *Generali, liberali i preduzetnici: rad za front i za revoluciju (1907–1917)*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju [Association for Social History], 2005. (Cyrillic)
- Ajrapetov, Oleg. *Rusija 1917: propast carstva*. Beograd: Clio, 2017. (Cyrillic)
- Arsen'ev, Aleksej. *U izluchiny Dunaya: ocherki zhizni i deyatel'nosti russkih v Novom Sadu*. Moskva: Russkij put', 1999. (Russian Cyrillic)
- Arsen'ev, Aleksej. *Russkaya emigraciya v Sremskih Karlovcah*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Odbor za podizanje spomenika generalu P. N. Vrangelu; Kulturni centar Karlovachka umetnichka radionica; Muzej grada Novog Sada, 2007. (Russian Cyrillic)
- Avetisyan, Grant. „General Akop Bagratuni (1879–1943)”. *Armyanskij vestnik* 1-2/1999. (Russian Cyrillic)
- Bajin, Zoran. *Spalajković: diplomata i kontrarevolucionar*. Novi Sad: Prometej, 2021. (Cyrillic)
- Bonch-Bruevich, Mihail. *Vsya vlast' Sovetam: Vospominaniya*. Moskva: Voennoe izdatel'stvo, 1957. (Russian Cyrillic)

- Bublikov, Aleksandr. *Russkaya revolyuciya (ee nachalo, arest carya, perspektivy). Vpechatleniya i mysli ochevidca i uchastnika*. N'yu-Jork: b. i., 1918. (Russian Cyrillic)
- Buchanan, George. *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories. II volumes*. London: Cassell & Co., 1923.
- Budanin, Vladimir. *Komu vershit' sud: Povest' o Petre Krasikove*. Moskva: Politizdat, 1975. (Russian Cyrillic)
- Danilov, Yuriy. *Russkie otryady na francuzskom i makedonskom frontah 1916–1918 gg.: (Po materialam arhivov francuzskogo voennogo ministerstva)*. Parizh: Izdanie soyuza oficerov na francuskom fronte, 1933. (Russian Cyrillic)
- *Ekonomicheskoe polozhenie nakanune Velikoj Oktyabr'skoj socialisticheskoy revolyucii. Mart-oktyabr' 1917 g. CHast' 2: Dokumenty i materialy*. Moskva; Leningrad: Institut istorii AN SSSR, Glavnoe arhivnoe upravlenie, Central'nyj gosudarstvennyj istoricheskij arhiv SSSR v Leningrade, 1957. (Russian Cyrillic)
- Fleming, Peter. *The Fate of Admiral Kolchak*. New York: Harcourt, Brace and World, 1963.
- Ganin, Andrej. *Korpus oficerov General'nogo shtaba v gody Grazhdanskoj vojny 1917–1922 gg.: Spravochnye materialy*. Moskva: Russkij put', 2009. (Russian Cyrillic)
- Ganin, Andrej. „K voprosu o datirovke smerti ruskogo voennogo agenta v Chernogorii generala N. M. Potapova“. *Slavyanskij al'manah* 1-2/2017. (Russian Cyrillic)
- Ganin, Andrej. „Opasayus', chto menya, kak byvshego carskogo oficera, budut schitat' 'primazavshimsya' k partii. Partijnost' byvsih oficerov General'nogo shtaba“. *Voенно-istoricheskij zhurnal* 6/2011. (Russian Cyrillic)
- Ganin, Andrej. „My eshchyo na neskol'ko shagov priblizilis' k bezdne...? Gen'shtabisty mezhdru kornilovskim vystupleniem i oktyabr'skim perevorotom 1917 goda“. *Vestnik RGNF* 2/2014. (Russian Cyrillic)
- Gul', Roman. *Ya unes Rossiyu. Tom III. Rossiya v Amerike*. Moskva; Berlin: Direkt-Media, 2019. (Russian Cyrillic)
- Ignat'ev, Anatolij. *Russko-anglijskie otnosheniya nakanune Oktyabr'skoj revolyucii (fevral'-oktyabr' 1917 g.)*. Moskva: Nauka, 1966. (Russian Cyrillic)
- Janin, Maurice. *En mission dans la Russie en guerre (1916–1917): Le journal inédit du général Janin*. Paris: L'Harmattan, 2015.
- Janković, Dragoslav, Bogumil Hrabak, Bernard Stulli. „50 godina Velike oktobarske revolucije“. *Jugoslovenski istorijski časopis* 1–4/1967. (Cyrillic)
- Jovanović, Miroslav. „O jednoj zabuni u našoj istoriografiji ili ko je V. Lebedev?“. *Zbornik Filozofskog fakulteta. Serija A: istorijske nauke. Knjiga XVIII. Spomenica Samardžića Radovana*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, 1994. (Cyrillic)

- Jovanović, Radoslav. *Zašto sam i kako bio i ostao u Rusiji od 1913. do 1923. godine: kratki memorandum ministru spoljnih poslova Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Jugoslavija, 1925. (Cyrillic)
- Kaminskij, Valerij. *Nekotorye osobennosti politiki bol'shevikov po otnosheniyu k ``licam Genshtaba`` (konec 1917 – 1918 gg.* Sankt-Peterburg: Nestor, 2000. (Russian Cyrillic)
- Kashirin, Vasilij. *Dozornye na Balkanah: Russkaya voennaya razvedka v stranah Balkanskogo poluoostrova nakanune i v gody Pervoj mirovoj vojny*. Moskva: VIK-MO-M, 2014. (Russian Cyrillic)
- Knox, Alfred. *With the Russian Army 1914–1917: Being Chiefly Extracts from the Diary of a Military Attaché. V. 1–2*. London: Hutchinson & Company, 1921.
- Korea Gajski, Bruno. „Diplomacija Nezavisne Države Hrvatske – akteri i procesi“. *Međunarodne studije* 1–2/2020.
- Koščak, Vladimir. „Prilog za historiju 1917. godine“. *Historijski zbornik* 1-4/1957.
- Kriger-Vojnovskij, Eduard. *Zapiski inzhenera. Vospominaniya, vpechatleniya, mysli o revolyucii*. Moskva: Russkij put', 1999. (Russian Cyrillic)
- Kulikov, Sergej. *Byurokraticheskaya elita Rossijskoj imperii nakanune padeniya starogo poryadka (1914–1917)*. Ryazan': Tribunskij, 2004. (Russian Cyrillic)
- Kvakina, Andrej. *Okrest Kolchaka: dokumenty i materialy*. Moskva: Agraf, 2007. (Russian Cyrillic)
- Lenin, Vladimir. „Pis'mo chlenam CK RSDRP(b) 24 oktyabrya 1917 g.“ *Polnoe sobranie sochinenij, Tom 34*. Moskva: Gospolitizdat, 1969. (Russian Cyrillic)
- Manikovskij, Aleksej. *Boevoe snabzhenie russkoj armii v mirovuyu vojnu*. Moskva: Gosudarstvennoe voennoe izdatel'stvo, 1937. (Russian Cyrillic)
- Marushevskij, Vladimir. „Finci – idealna nacija“. *Jutarnji list*, 7. 1. 1940.
- Marushevskij, Vladimir. „God na Severe“, *Beloe delo: Letopis' Beloj bor'by*, 1–3 t. Berlin: Mednyj vsadnik, 1926–1927. (Russian Cyrillic)
- Marushevskij, Vladimir. *Belye v Arhangel'ske*. Leningrad: Priboj – Pечатnyj dvor Gosudarstvennogo izdatel'stva, 1930. (Russian Cyrillic)
- Mayzel, Matitiahu. *Generals and Revolutionaries. The Russian General Staff During the Revolution: A Study in the Transformation of Military Elite. Studien zur Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung Bd. 19*. Osnabruck: Biblio-Verlag, 1979.
- Mel'gunov, Sergej. *Kak bol'sheviki zahvatili vlast'. „Zolotoj nemeckij klyuch“ k bol'shevistskoj revolyucii*. Moskva: Ajris-press, 2007. (Russian Cyrillic)
- Miroslav, Jovanović. *Ruska emigracija na Balkanu (1920–1940)*. Beograd: Čigoja štampa, 2006. (Cyrillic)
- Morozov, Nikolaj. *Povesti moej zhizni. Tom 1-2*. Moskva: AN SSSR, 1947. (Russian Cyrillic)

- Morozov, Nikolaj. *Terroristicheskaya bor'ba*. London: Rusckaya tipografiya, 1880. (Russian Cyrillic)
- Niessel, Henri Albert. *Le triomphe des Bolchéviki et la paix de Brest-Litovsk: Souvenirs 1917–1918*. Paris: Plon, 1940.
- *Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije povodom 50-godišnjice Velike oktobarske revolucije, Sv. 1–10*. Beograd: Štampano kao rukopis na geštetneru, 1967. (Cyrillic)
- *Ot Fevralya k Oktyabryu. Iz anket uchastnikov Velikoj Oktyabr'skoj socialisticheskoj revoljucii. Sbornik*. Moskva: Gospolitizdat, 1957. (Russian Cyrillic)
- Petrov, Grigorij. *Tragedija Rusije: prolog. Uzroci revolucije 1917. g.* Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1922.
- Petrović, Nikola. „Velika oktobarska socijalistička revolucija i stvaranje jugoslovenske države“. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 46/1967. (Cyrillic)
- Popović, Nikola. *Srbija i carska Rusija*. Beograd: Službeni list SRJ, 1994. (Cyrillic)
- Popović, Nikola. *Srbija i ruska revolucija: 1917–1918*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2014. (Cyrillic)
- Pršić, Miloje. *Ratnik: časopis za vojne nauke, književnost i novosti (januar 1879 – mart 1941) – tematska bibliografija*. Beograd: Medija centar Odbrana, 2017. (Cyrillic)
- Rid, Džon. *Deset dana koji su potresli svet*. Beograd: Kultura, 1952. (Cyrillic)
- Ryabikov, Pavel. „V glavnom upravlenii General'nogo shtaba posle revoljucii (vospominaniya nachal'nika rashchzvedyvatel'nogo otdela)“. *GRU: dela i lyudi*. Moskva; Sankt-Peterburg: OLMA-Press-Neva, 2003. (Russian Cyrillic)
- Sergeev, Evgenij. *Bol'sheviki i anglichane. Sovetsko-britanskije otnosheniya, 1918–1924 gg.: ot intervencii k priznaniyu*. Sankt-Peterburg: Nauka, 2019. (Russian Cyrillic)
- Shul'gin, Vasilij. *Tri stolicy*. Moskva: Sovremennik, 1991. (Russian Cyrillic)
- Simonov, Evgenij. *Chelovek mnogih vershin: Nikolaj Vasil'evich Krylenko. (1885–1938)*. Moskva: Fiskul'tura i sport, 1969. (Russian Cyrillic)
- Solov'ev, Oleg. „Revoljuciya glazami Vtorogo byuro (doneseniya sotrudnikov francuzskoj razvedki kapitana de Malejsi i generala Nisselya)“. *Svobodnaya mysl'* 9/1997. (Russian Cyrillic)
- Spalajković, Miroslav, Sergej Lavrov, Mihail Čelnokov, Jovan Klisić. *Drama Rusije*. (Beograd: Društvo slovenske uzajamnosti, 1919). (Cyrillic)
- Spence, Richard. *Boris Savinkov: Renegade on the Left*. New York: Columbia University Press, 1991.
- *Srbija i Ruska revolucija 1917: nove teme i izazovi – tematski zbornik radova*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije; Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 2017. (Cyrillic)

- Stanković, Đorđe. „Nikola Pašić i Oktobarska revolucija“. *Istorija 20. veka* 2/2001. (Cyrillic)
- *Statisticheskij sbornik za 1913–1917 gg. Vypusk 2*. Moskva: Central'noe statisticheskoe upravlenie po otdel'nym periodicheskim izdaniyam, 1922. (Russian Cyrillic)
- Stepanov, Nikolaj. *Podvojskij*. Moskva: Molodaya gvardiya, 1989. (Russian Cyrillic)
- Strizhak, Oleg. *I prisnilsya mne son, chto Oktyabr'skij perevorot delali russkie generaly*. Sankt-Peterburg: Borej-Art, 2007. (Russian Cyrillic)
- Timofejev, Aleksej. „Velika ruska revolucija dala je velika zla: Razočarenje srpske elite u Privremenu vladu i revolucionarnu Rusiju u proleće-leto 1917“. *Rusija/SSSR i državnost Srbije/Jugoslavije*. Beograd; Moskva: Istorijiski institut; Institut za slavistiku Ruske akademije nauka, 2018. (Cyrillic)
- Timofejev, Aleksej, Milan Piljak. *Ruska revolucija 1917. u očima Kraljevine Srbije*. Beograd; Višegrad: Institut za noviju istoriju Srbije; Andrićev institut, Odeljenje za istoriju, 2017. (Cyrillic)
- *Tyuremnaya odisseya Vasiliya SHuġgina: Materialy sledstvennogo dela i dela zaklyuchyonnogo*. Moskva: Russkij put', 2010. (Russian Cyrillic)
- Verhovskij, Aleksandr. *Rossiya na Golgofe: (iz pohodnogo dnevnika 1914–1918 gg.)*. Moskva: GPIB Rossii, 2014. (Russian Cyrillic)
- Vesović, Milan. „Oktobarska socijalistička revolucija: jugoslovenska bibliografija knjiga i brošura 1945–1966“. *Prilozi za istoriju socijalizma* 5/1968. (Cyrillic)
- Vishnyakov, Yaroslav, Aleksej Timofeev, Goran Miloradovich. *Na dal'nih rubezhah. Rossiya i Serbiya v gody Pervoj mirovoj vojny. 1914–1917*. Moskva: MGI-MO-Universitet, 2018. (Russian Cyrillic)
- Wędziagolski, Karol. *Boris Savinkov: Portrait of a Terrorist*. Twickenham, Kingston Press, 1988.
- Zaharov, Matvej. *General'nyj shtab v predvoennye gody*. Moskva: Voenizdat, 1989. (Russian Cyrillic)
- *Zbornik radova u čast 50. godišnjice Velike oktobarske revolucije*. Priština: Društvo istoričara SRS za Kosovo i Metohiju, 1967. (Cyrillic)
- Živanov, Sava. *Crveni oktobar*. Beograd: Službeni glasnik, 2012.
- Živanov, Sava. *Pad ruskog carstva*. Beograd: Nolit, 2007.
- Živanov, Sava. *Revolucija u Rusiji 1917. godine: ključna pitanja, osnovni tokovi i socijalni i politički nosioci*. Beograd: Naučna knjiga, 1988.
- Živanović, Milana. *I krst i petokraka. Ruski grobni kompleksi u Jugoslaviji u 20. veku*. Beograd: INIS, 2020. (Cyrillic)
- Vladimir Fedorovič Mavros-Dekse, <https://www.geni.com/people/Vladimir-Fedorovič-Mavros-Dekse>, datum pristupa 16. 1. 2023.
- Inflation calculator, <https://www.in2013dollars.com/us/inflation/1917>, datum pristupa 16. 1. 2023.

Summary

Aleksej Timofejev

THE ROLE OF THE RUSSIAN MILITARY ELITE IN THE OCTOBER REVOLUTION OF 1917

Abstract: Based on unpublished archival materials, memoirs and relevant literature, the paper analyses the attitude of officers of the Russian General Staff towards the fall of the Provisional Government of A. F. Kerensky and the rise of the Bolsheviks, which ended with a coup d'état on October 25 (November 7), 1917. New archival data was found in the unpublished memoirs of Lieutenant General Vladimir Vladimirovich Marushevsky (1874–1952), the last Chief of the General Directorate of the General Staff of Russian Army at the time of the October Revolution, who ended his life in exile in Yugoslavia.

Keywords: October Revolution of 1917, General Staff of Russia, A. F. Kerensky, coup d'état organization, assassination

The historiography of the October Revolution is boundless. The Serbian and Yugoslav views, as well as the emergence of the Yugoslav left in the vortex of the Russian revolution in 1917, have already been the subjects of numerous studies. However, either in Serbian and Russian or in the world historiography, attention to the role of the Russian military elite – officers of the General Staff – in the events that preceded the successful completion of the October Revolution, is rather limited.

A number of prominent Russian emigrants involved with the February Revolution had arrived in the Kingdom of SCS, some of whom were buried here: M. V. Rodzianko, M. V. Alekseyev, V. V. Shulgin, V. I. Lebedev. All these figures are more or less known to historiography, as well as their life in the Kingdom of SCS. Their memoirs, in cases where such material exists, represent a goldmine for research of the Russian Revolution. However, in the Kingdom of SCS, Kingdom of Yugoslavia and Federative People's Republic of Yugoslavia, lived one of the prominent participants of the 1917 revolution, almost completely unknown to the domestic public. It was Lieutenant General V. V. Marushevsky (1874–1951), the last Chief of the General Staff of Russia in September–November 1917. His unpublished memoirs are kept in Zagreb.

According to this new source, part of the military elite of Russia actively helped the Bolsheviks on the eve of the October Revolution in 1917 (like the last minister of war A. I. Verhovsky, prominent member Quartermaster General N. M. Potapov, and others). The policy of the French and British missions before and after the fall of A. F. Kerensky was also proactive and intensive. The British Ambassador to Russia G. W. Buchanan, using the British Military Attaché in Russia Major General A. Knox as an intermediary, offered the head of the Russian General Staff a dizzying sum of 13 million gold roubles for the liquidation of L. D. Trotsky. There was also another spy affair going on – V. V. Marushevsky claimed that the leaders of the Bolsheviks were in constant and open telegraphic communication with Berlin. Allegedly, the Russian counter-intelligence service delivered copies of those telegrams, though the Chief of the General Staff could not do anything about that political issue.

Since April 1917, the empire itself began to disintegrate. Those processes were supported by the Provisional Government. Ethnic Russian territories were not under German occupation at that time. There were no reasons to continue with the war efforts “in the name of the Russian Empire” or “in the name of the unity of the Russian people”. At such time, it was no wonder that a significant number of Russian General Staff officers – who had far-sighted logic, analytical power and were free from obligations to foreign embassies – no longer had a reason to defend A. F. Kerensky and the “sacred obligation to the allies”.